

PÓSA KRISZTIÁN

Az új pártosodási folyamatok kezdete Szerbiában és a montenegrói kérdés

A déli szomszédságunkban 2000. szeptember 24-én lezajlott választások pozitív eredményeit a média már számtalan esetben kihangsúlyozta. A széteső félben lévő szerb társadalom számára azonban – a töltőállomásokon újra kapható gázolaj és benzin mellett – a választások igazi hasznát abban látom, hogy újabb választásra alkalmas perspektívák adódhatnak. Ha ezekkel élni tud a szerb politikai elit és társadalom, akkor Szerbia is csatlakozhat a rendszerváltó közép-európai társadalmi folyamatokhoz, amelyekből az utóbbi tíz évben kimaradt. Ma azonban még igen sok az olyan kritikus körülmény (Koszovó, Crna Gora, Dél-Szerbia), amely miatt igen nehéz bárminemű hosszú távú jóslásokba bocsátkozni Jugoszlávia, Szerbia és Montenegró jövőjét illetően.

A választási kampányban megjelent lehetőségek – első pillantásra – igen nagy választékkal halmozták el a választópolgárokat. Ezen pártpolitikai programok azonban elsődlegesen a Milošević-rendszer megbuktatása ellen irányultak, és nem tekinthetők megfontolt, reális alapokon nyugvó, kellő alapossággal kidolgozott, a jövőbe tekintő gazdasági és új társadalomépítő elképzeléseknek.

A politikai és társadalmi elit ellenzéki részének – legalább is, ami az eltelt évtizedben megmaradt belőlük – elképzelései Jugoszláviát illetően nem sokban különböztek egymástól, sőt annyira zavarosak és „túlzottan” optimisták voltak, hogy az eltéréseket köztük – legalább is a szeptemberi választások alkalmával – szinte alig lehetett felfedezni.

Törésvonalak és a pártok közötti programkülönbségek igazi kialakulására valószínű hosszabb időt kell várni. A pártpolitikai programok kiforratlanságának több oka lehetett, amelyek közül mindenképpen említésre méltó a közös „ellenfél-ellenség” – a Milošević-rendszer – megbuktatásának célja miatt összefogásra kényszerült ellenzék nézeteltéréseinek háttérbe helyezése. De ugyanúgy fontos megemlíteni azokat a történelmi folyamatokat, amelyeknek okait nem kizárólag a Milošević-rezsim negatív hatásában kell keresni, hanem a múlt században fejlődésnek induló, de mindmáig befejezetlen és igen sok traumával, legendával tarkított szerb nemzeti identitásban, illetve abban az egyensúlyhiányban kell keresni, amely a szerb nemzeti célok, a „szerb világ” kizárólagossága és az őt körülvevő más, de mégiscsak sokban hasonlító népek társadalmi között alakultak ki.

A különböző, még igencsak halvány törésvonalak mentén végighúzódo különbségeket a szerb nemzet jövőképét megfogalmazni igyekvő, vagy erre éppenséggel reagáló pártvezetőségi nyilatkozatokra és cselekvésekre támaszkodva lehet leginkább leszűrni. Különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a politika által szinte teljességgel áthatott független, pártok fölött álló értelmiségi elit – néhány személytől eltekintve – szinte megszűnt létezni. A Miloševićet leváltó választásokat követő periódusban szinte alig lehetett kritikai hangokat hallani, úgy tűnt, mintha újra az egypártiság valamiféle újfajta szele hatotta volna át a társadalmat. Azonban a szerbiai köztársasági választások közeledtével, ha csak lassan is, de megindult egy polarizálódási folyamat a Szerb Demokratikus Ellenzék¹ köreiben. Ezek a törésvonalak, amint azt már az előbbieken is említettem a szerb nemzeti érdekek különböző jellegű értelmezései alapján lehetne leginkább elemezni, különösen a szerbiai-montenegrói kapcsolatok révén, de ugyanúgy nagy hatással van e törésvonalak megjelenítésére a szerb-albán viszony (Koszovó és Dél-Szerbia) is. A nemzetfejlődés szempontjából újabb törésvonalak alakultak ki Szerbiában a Hágai Nemzetközi Bíróság tevékenykedését és a háborús bűnökkel vádolt szerbek megítélése szempontjából.

A következőkben a viták középpontjában álló kérdést, a montenegrói problémához való viszonyt járom körül.

Jugoszlávia kisebbik tagköztársasága az 1997-ban hatalomra került Djukanović elnök által irányított Crna Gora, egyre nagyobb ellentétbe került Milošević politikájával. A Milošević-rezsim gazdasági politikai nyomá-

minél szorosabb kapcsolat kiépítését szorgalmazó Momir Bulatović által vezetett Szocialista Néppárttal lépett koalícióra.⁵

A Szerbiai Szocialista Párt és Szerb Radikális Párt vereségével, a Jugoszláv Egyesített Baloldal fölbomlásával egy új hatalmi rendszer létrejöttének lehettünk tanúi. Az új politikai hatalomnak egyrészt meg kellett szilárdítania pozícióit, új stratégiát kellett kiépítenie, ugyanakkor meg kellett, hogy küzdjön mindazon problémákkal, amelyet az előző rendszer hagyott rá. E nem irigylésre méltó feladat megoldásának esélyei nem kecsegtetőek, függetlenül attól, hogy a nemzetközi közösség stratégiaváltással reagált a Jugoszláviában lezajló politikai eseményekre, és immár nyíltan kiáll az új kormányzat mellett.

Visszatérve az SZDE és a montenegrói kapcsolatrendszerhez, azt tapasztalhatjuk, hogy a polarizálódó hatalmi struktúra egyes szegmentumai más-más módon viszonyulnak ehhez a kérdéshez.

A montenegrói új platform, amely a két tagköztársaság viszonyainak újrafogalmazása mellett állt ki, két önálló és független állam kapcsolatrendszerének újradefiniálásában látta a jövőt. Ez az SZDE részéről határozott elutasításban részesült. A szövetségi hatalom megtestesítője V. Koštunica államelnök és pártja, a Szerbiai Demokrata Párt volt az, amely a régi rendszer hatalmi pártjai mellett legerélyesebben utasította el a montenegrói platformot, úgy, hogy a párbeszéd további lehetőségeitől nem zárkozott el, és a továbbiakban saját platform kidolgozását helyezte kilátásba. Fontos azonban megemlíteni azt, hogy ez a politikai erő, amely a közelmúltban elítélte a Milošević által levezényelt alkotmánymódosítást most ugyanazon alkotmány szellemiségében szeretné a JSZK-t megőrizni. Montenegróban sokan vélekedtek úgy, hogy nem a szövetségi hatalomnak kell ez ügyben lépnie, hisz nem a szövetségi rendszer hozta létre a két tagköztársaságot, hanem éppen fordítva, a két állam szövetsége hozta létre a föderációt.

A szerb nemzeti kérdés másik két igen fontos sarkkövében – a koszovói és a dél-szerbiai kérdésben – sem történt lényegbeli előrelépés Milošević bukása után. Sonja Biserko a Szerbiai Helsinki Bizottság vezetője elemzésében kiemelte, hogy a dél-szerbiai albánok és a hatalom között a Milošević-rendszer bukása után sem történt előrelépés, a hatalom továbbra is ellenségként kezeli a helyi albán lakosságot.

A szövetségi hatalom egyre nagyobb nyomást gyakorol Montenegrora, egyre inkább beleavatkozik a Crna Gora-i belpolitikai életbe.⁶

mind annak a jele volt, hogy ebben a formájában nem sokáig maradhat fenn a két állam közössége.

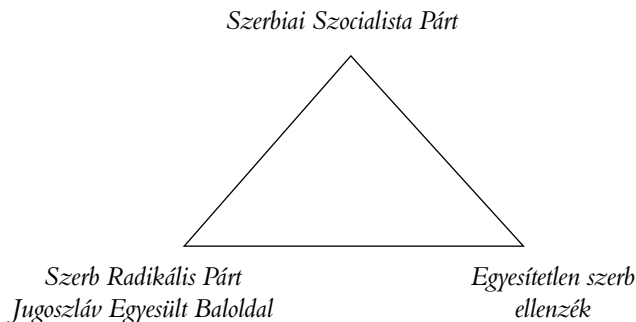
A 2000 júniusában megtartott időközi helyhatósági választások³ egyértelművé tették, hogy Milošević csak erőszak árán tudja a kis tagköztársaságban hatalmát érvényesíteni. Ennek tudható be az az alkotmánymódosítás, amelyet egy éjszaka hajtott végre a vörös-fekete koalíció⁴. Ennek következtében megszűnt az az alkotmányos egyensúly, ami biztosította a két tagköztársaság egyenlőségét a föderációban.

Az alkotmánymódosítás által Montenegró szerepe a föderációban jelentéktelenné vált. A jugoszláv elnök megválasztásában, immár nem a Köztársaságok Tanácsának volt döntő szava – ahol a képviselők aránya 50-50%-ban oszlott meg, (20-20 képviselőt adott mindkét föderációs egység) – hanem a választópolgároknak. Ezzel a látszólag demokratikus megoldással azonban nem a demokrácia kiterjesztése volt a cél, – mint ahogyan azt a kormánypárti képviselők hangoztatták – hanem éppen ellenkezőleg Montenegró semlegesítése, hisz, míg Crna Gorának kb. fél millió választásra jogosult polgára volt, addig Szerbiának legalább 6 millió. Bárkit is jelöltek a JSZK elnökévé abban döntő szava ezután csakis Szerbiának lehetett. Az alkotmánymódosítás mikéntjét és annak leendő következményeit a szerb ellenzék egyaránt bírálta. Crna Gora e döntés által egyre távolabb került Szerbiától, a szerb ellenzék és a montenegrói kormánypártok közötti összhang pedig ekkor érte el csúcspontját.

Am az elnöki, szövetségi, tartományi és helyhatósági választások kiírása után sor került az első kisebb súrlódásra a montenegrói érdekek és a szerbiai ellenzék többsége között. Míg a Crna Gora-i kormány és a demokratikus jellegű pártok elutasították a választásokon való részvételt (abból kifolyólag, hogy részvételükkel elismernék az „egyéjszakás” alkotmánymódosítást), addig a szerb ellenzék már-már azzal vádolta a montenegrói kormányt, hogy Milošević kezére játszik. Kivételt csak a Szerb Megújulási Mozgalom képezett, amely ekkor szintén még azt az elvet képviselte, hogy nem szabad elmenni a választásokra. Az ezt követő periódusban egyre ritkábban konzultált egymással a szerb ellenzék és a montenegrói kormányzat. A két tömb kapcsolatában újabb konfliktusra került sor annak következtében, hogy a montenegróiak nem ismerték el Vojislav Koštunica győzelmét az előbbieken említett okok miatt, amit tetézett az, hogy szövetségi szinten a Szerbiai Demokratikus Ellenzék a Milošević-párti és a Szerbiával való

sára Djukanović a montenegrói-crnagorác nemzeti program felvállalásával válaszolt. Ezen program középpontjában a demokratikus, szomszédaival jó kapcsolatot ápoló Crna Gora állt, amelynek távlati céljai között szerepelt az EU-hoz való csatlakozás és a független Montenegró.

A NATO bombázásoktól 2000 közepéig a szerbiai pártok törésvonalait Montengró kapcsán az alábbi módon szemléltethetjük:

A montenegrói kormány ebben a periódusban egyaránt élvezte a nemzetközi közösség egyöntetű és a szerb ellenzék erkölcsi támogatását. A Nyugat mindenképpen gyengíteni szerette volna Milošević hatalmát és ennek egyik eszközét Crna Gorába látta. Ugyanakkor a szerb ellenzék mindenmű politikai támogatást megkapott a montenegrói hatalomtól, amelynek ekkor elsődleges célja sorainak rendezése és az elkövetkező választásokra való felkészülés volt.

A Szerb Radikális Párt és a Jugoszláv Egyesült Baloldal nyíltan hangoztatta, hogy Montenegró független állam létrehozására tett kísérleteket hatástanítani fogják. Egyben elutasították a crnagorác nemzet létezését és az 1921-ben megszüntetett Crnagorác Pravoszláv Egyház jogfolytonosságát.²

A Szerbiai Szocialista Párt valamivel visszafogottabban reagált a montenegrói törekvésekre, de határozottan elvetett mindenféle, a föderáció lazítására tett kísérletet. A Milošević által vezetett párt az 1992 „abljaki” alkotmány híve maradt. A két tagköztársaság közötti viszonyok egyre jobban hasonlítottak a JSZSZK felbomlása előtti időszakhoz. A közös vámok megszüntetése, a dinár mint fizetőeszköz háttérbe szorítása Montenegróban

IRODALOM

- Folyóiratok: *Vreme* (Belgrád), *Monitor* (Podgorica), *Dani* (Szarajevó), *NIN* (Belgrád), *Blic News* (Belgrád), *Republika* (Belgrád)
- Jakšić Bo idar: *Balkanski paradoksi*, Beogradski krug, Beograd, 2000.
- Leonidas Had iprodromidis: *Umorstvo Jugoslavije*, Beogradski krug, Beograd, 2000.
- Dr. Nikola Stojanović: *Srbija i jugoslovensko ujedinjenje*, Beograd, 1991.
- Milivoje Popović: *Borbe za parlamentarni režim u Srbiji*, Beograd, 1991.
- I. Banac: *The National Question in Yugoslavia*, Cornell University Press, 1984. I. Bočić-S. Ćirković-M. Ekmečić-V. Dedijer: *Istorija Jugoslavije*, Beograd, 1973.
- S. Drljević: *Balkanski Sukobi (1905-1941)*, Zagreb, 1990.
- M. Duverger: *Political Parties*, New York: Wiley, 1955.
- N. Đonović: *Crna Gora pre i posle ujedinjenja*, Beograd, 1939
- D. Janković-M. Mirković: *Dravnopravna istorija Jugoslavije*, Beograd, 1984
- J. Jovanović: *Stvaranje Crnogorske države i razvoj Crnogorske nacionalnosti*, Cetinje, 1947.
- Minority Rights Group: *Minorities in Southeast Europe: Inclusion and Exclusion*, London, UK, 1998
- V. Pavičić: *Izborni sistem i izbori u Crnoj Gori (1990-1996)*, Podgorica, 1997.
- B. Petranović: *Istorija Jugoslavije (1918-1978)*, Beograd, 1980
- J. S. Plamenac: *Političke stranke i naš državni život*, Cetinje, 1914.
- M. Popović: *Crnogorsko pitanje*, Cetinje/Ulcinj, 1999.
- Š. Rastoder: *Srivena strana historije I-IV.*, Bar, 1999.
- V. Strugar: *Velika buna Crne Gore (1988-1989)*, Beograd-Nikšić, 1990
- D. Vujović: *Crnogorski Federalisti (1919-1929)*, Titograd, 1981
- D. Vujinović: *Crna Gora u borbi za opstanak (1914-1922)*, Beograd, 1996
- S. L. Woodward: *Balkan Tragedy (Chaos and dissolution after the cold War)*, Washington, 1995

EGYÉB FORRÁSOK:

- Az „International Crisis Group” (Nemzetközi Válság Csoport) jelentései a montenegrói választások kapcsán
- A „Szabad Európa” rádió délszláv nyelvű adásai (Prága)

Az új „szerb világ” csak akkor nyerheti el igazi demokratikus arculatát, ha ezen kérdésekre minél előbb kielégítő megoldásokat talál. Vagy szembe néz önmagával, és újraértékeli az elmúlt tíz év eseményeit, vagy óhatatlanul elvész a társadalom és a politikai elit reális helyzetfelmérő és reagálási képessége, amely Szerbiát és a szerb társadalmat újabb évtizedekre térítené el a világ jelenlegi folyamataitól.

JEGYZETEK

- ¹ Ez a pártszövetség a következő pártokból áll: VMSZ, Szerbiai Demokrata Párt, Vajdasági Szociáldemokrata Liga, Demokrata Párt, Demokratikus Szerbiáért Mozgalom, Szerbiai Polgári Szövetség, Demokratikus Központ, Szociáldemokrácia, Vajdasági Demokratikus Reformpárt, Újdemokrácia, Vajdaság Koalíció, Új Szerbia, Szociáldemokrata Unió, Szandzsáki Demokrata Párt, Szerbiai Kereszténydemokrata Párt, ASZNSZ, Sumadiáért Liga, Demokratikus Alternatíva, Szerb Ellenállás Mozgalom-DM
- ² Az ortodox országok államiságának fontos alapját képezi a nemzeti ortodox egyház léte. Montenegró saját ilyen jellegű egyházát a Szerb-Horvát-Szlovén állam megalakulása után megszüntették. Az új nemzeti mozgalom létrejöttével több montenegrói településen újraalakították régi Crnagorác Pravoszláv Egyházukat, amelyet a Szerb Pravoszláv Egyház nem ismer el, ugyanúgy ahogyan a Macedón Pravoszláv Egyházat sem ismerte el.
- ³ A montenegrói Milošević ellenes blokk tovább növelte támogatottságát a Miloševićet támogató és a Szerbiával szorosabb kapcsolatot kívánókkal szemben.
- ⁴ A Szerbiai Szocialista Párt, a Jugoszláv Egyesült Baloldal és a Szerb Radikális Párt szövetsége.
- ⁵ Az SZDE szerint erre a kényszerszövetségre azért volt szükség, hogy át tudják venni a hatalmat a szövetségi parlamentben.
- ⁶ A beavatkozás ténye utólag egyértelműen kiderült, amikor is az ortodox karácsony központi megünneplését Podgoricában a szövetségi kormányzat szervezte meg. Az ünneplésen különösen az volt feltűnő, hogy eleve csak olyan szólamok hangoztak el, amelyek a két köztársaság közös létét favorizálták, ugyanakkor durva hangnembben és gúnyolódva viszonyultak a montenegrói köztársasági hatalommal szemben.
A montenegrói függetlenség elleni szerb médiakampány sohasem volt még ennyire egységes, mint mostanság.
- ⁷ Az általam megjelölt pártok csak a polarizálódó politikai struktúra legmeghatározóbb erői.

tétlenül nézni Jugoszlávia további felaprózódását, de sokkal realistábban fogja kezelni a kérdést. Azonban továbbra is a legfontosabb kérdés az, hogy Szerbia és a szerbiai politikai elit képes lesz-e elfogadni a közeljövőben azt a tényt, hogy a szövetségen belül létezik egy olyan irányzat, amely nem ismeri el a szövetségi kormányt, sőt annak a szükségtelenségét hangsúlyozza.

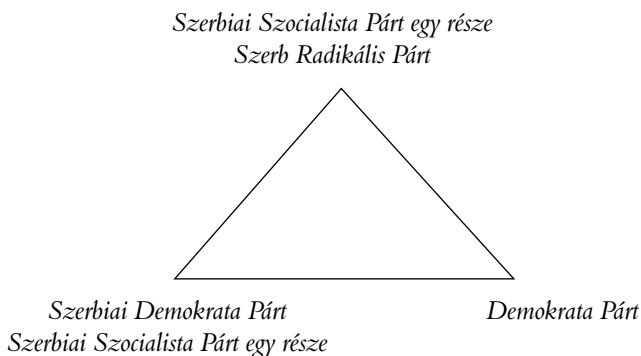
Továbbra is megmarad az a lényegbeli kérdés, miként fognak alakulni jövőben a montenegrói és szerbiai kapcsolatok. A döntő mindenképpen az lesz, hogy az SZDE tud-e a Milošević politikájától eltérően viszonyulni a montenegrói kérdéshez, és képes lesz-e olyan kompromisszumot létrehozni, amellyel mindkét tagköztársaság elégedett lesz. De miképpen lehet kompromisszumhoz jutni úgy, hogy ne kerüljön sor szélsőséges lépésre egyik fél részéről sem? Erre a kérdésre jelenleg valószínű senki sem tud választ adni, hiszen több ismeretlen körülmény létezik.

Az első ilyen ismeretlen körülmény az, hogy az SZDE stabilitásának és a demokratizálódási folyamatok megerősödésének milyen kihatása lesz a két tagköztársaság jövőjére. Ha az SZDE egysége megmarad, beleértve a szerb és a Crna Gora-i kérdésben kialakult elvi megegyezést, akkor minden bizonnyal Djukanović nehezebben tud ellenállni a Belgrádból és a nemzetközi közösség oldaláról jövő nyomásnak. Ugyanakkor azt a lehetőséget sem szabad elvetni, hogy a koalíció egyes tagjai távolodni fognak Koštunica elképzeléseitől, és igyekezni fognak minél előbb elfogadható megoldásokat találni, mind a montenegrói, mind pedig a szerb-albán viszonyra. Ez már abból a szempontból is fontos, hogy minél előbb tudjanak teljes energia bevetéssel azokra a lényegbeli kérdésekre összpontosítani, amelyek közvetlenül is érintik Szerbiát (gazdasági reformok, decentralizáció, hágai bíróság, stb.). Az utóbbi esetben létrejöhetne az a modell, amely jellemezte Cseh-szlovákia szétválását, de ennek az esélyei jelenleg még igen csekélyek.

Ha az SZDE szétbomlana, és a régi elemek újra hatalmi, vagy hatalom közeli pozícióba kerülnének csak idő kérdése lenne Montenegró kiválása. Tehát a szerbiai rendszer demokratizálódásával párhuzamosan növekedne Szerbia nemzetközi támogatottsága és csökkenne Crna Gora függetlenségének esélye. Ugyanakkor, ha túlzott ígéreteinek az SZDE nem tud eleget tenni, akkor menthetetlenül csökkenne mind a belső, mind a nemzetközi támogatottsága és növekedne Montenegróban azon szavazók aránya, akik a függetlenség eszméjére adnák le voksukat.

Figyelemre méltó azonban a köztársasági hatalom egyik legerősebb pártjának (Demokrata Párt) és még néhány kisebb szerbiai párt visszafogott, óvatos reakciója a montenegrói kérdéssel kapcsolatban, amely arra enged következtetni, hogy az SZDE keretén belül nem mindenki osztja azt a felfogást, amelyet legerélyesebben a Szerbiai Demokrata Párt képviselt. Legvalószínűbb, hogy az elkövetkező periódusban kialakul egy másik pólus is a montenegrói kérdést illetően, amely sokkal rugalmasabban és nagyobb körültekintéssel igyekszik megoldani vagy, legalább is kezelni ezt a problémakört, továbbá várható lesz a szövetségi kormány aktivitásának csökkenése ez ügyben, amelyet a közeljövőben egyre inkább a köztársasági kormány fog betölteni.

A montenegrói kérdésben a következő polarizálódás indult be⁷ :

Összehasonlítva az előző ábrával kitűnik, hogy a hármas megosztottság továbbra is megmaradt, csak éppen a politikai pártok helye változott meg. Míg a választások előtt az unitarista állameszmét a Szerb Radikális Párt és a baloldal képviselte, addig ehhez az eszméhez a Szerbiai Szocialista Párt számottevő része is csatlakozott. A Szerbiai Demokrata Párt és a Szerbiai Szocialista Párt másik része a csak formálisan létező föderáció életképessé tételére helyezte a hangsúlyt, ami nem jelent mást, mint a régi viszonyok elfogadását.

A harmadik pólus meghatározó ereje, – amely most van kialakulóban – a Djindjic által vezetett Demokrata Párt lesz, amely ugyan nem fogja